

אורות התשובה

זֶה כְּמָה אֲנִי נִלְחָם מִלְחָמָה פְּנִימִית וְרוּחַ חֲזָקָה דוֹחֶת אוֹתִי לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה, וְכָל רְעִיּוֹנֹתַי רַק בָּהֶם מְרַכְּזִים. הַתְּשׁוּבָה הִיא תּוֹפְסֶת אֶת הַחֶלֶק הַיּוֹתֵר גָּדוֹל בַּתּוֹרָה וּבַחַיִּים, עֲלֶיהָ בְּנוִיּוֹת כָּל הַתְּקוּוֹת הָאִישִׁיּוֹת וְהַצְּבוּרִיּוֹת, הִיא מְצוֹת ד' שֶׁהֵיא מְצַד אֶחָד קִלָּה, שֶׁהֵיא הִרְהוּר תְּשׁוּבָה הוּא כְּבָר תְּשׁוּבָה, וּמְצַד אֶחָד הֵיא קִשָּׁה, שֶׁלֹּא יֵצְאָה עֲדוֹן אֶל הַפְּעַל בְּמִלּוּאָה בְּעוֹלָם וּבְחַיִּים.

הַנְּנִי מוֹצֵא אֶת עֲצָמֵי נוֹטָה לְחֶשֶׁב וּלְדַבֵּר תְּמִיד רַק עַל אוֹדוּתָהּ. הִרְבָּה פְּתוּב בַּתּוֹרָה, בְּנִבְיָאִים וּבְדַבְרֵי חֻקִּים עַל אוֹדוּתָהּ, וּלְדוֹרְנוּ עֲדוֹן הַדְּבָרִים סְתוּמִים וְצָרִיכִים בְּרוּר. הַסְּפָרוֹת, הַמְּשׁוֹטְטוֹת בְּכָל הָאִישׁוֹת שֶׁיֵּשׁ שָׁם שִׁירָה וְחַיִּים, לֹא חֲדָרָה כָּלָל לְתוֹךְ אוֹצֵר הַחַיִּים הַנִּפְלָא הַזֶּה, אוֹצֵר הַתְּשׁוּבָה. בְּאֵמָת, לֹא הִתְחִילָה כָּלָל לְהִתְעַנֵּן בּוֹ, לְדַעַת אֶת תְּכוּנָתוֹ וְעֶרְפוֹ, אֶפְלוּ מְצַדוֹ הַפִּיּוּטִי, שֶׁהוּא מְלַבֵּב לְאִין חֶקֶר, וְקָל וְחָמֹר שֶׁלֹּא נִקְפָּה אֶצְבַּע עֲדוֹן עַל דְּבַר צִדוֹ הַמְּעֻשִׁי, בְּיַחֲד בְּמָה שֶׁנּוֹגַע לְמַצְבֵּי הַחַיִּים הַחֲדָשִׁים שֶׁלָּנוּ.

אֲנִכִּי הַנְּנִי נִדְחָף מֵעֲצָמוֹתַי הַפְּנִימִית לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה. וְהַנְּנִי נִסְלָד בְּעֲצָמֵי מִפְחָשְׁבָתִי, הִרְאוּ אֲנִכִּי לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה? פְּתוּבוּ עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה גְּדוּלֵי הַדּוֹרוֹת שֶׁעָבְרוּ, הַנִּבְיָאִים וְהַחֻקִּים הַיּוֹתֵר טְהוּרִים, הַחֻסְדִּים הַיּוֹתֵר גְּדוּלִים, וְאִיךְ אוֹכַל אֲנִכִּי לְהִתְיַצֵּב בְּקִהְלָם? אֲבָל לֹא תוֹכַל כָּל חֻלְשָׁה בְּעוֹלָם לְפָטְרָנִי מִתְּבִיעֵתִי הַפְּנִימִית, מְכַרְח אֲנִי לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה, וְדוֹקָא בְּצִדָּה הַסְּפָרוֹתִי וְהַמְּעֻשִׁי, לְהַבְנִת הַתְּכּוּן שֶׁלָּהּ בְּדוֹרְנוּ, וְלְהַגְשָׁמָתָהּ בְּחַיִּים, בְּחַיִּי הַפְּרָט וּבְחַיִּי הַכָּלָל.

מבוא

בשנת תרע"א, פונה הרב קוק לרב חרל"פ, תלמידו המובהק, ומשתף אותו בהתלבטות בנוגע לכתיבת ספר העוסק בתשובה. הרב קוק מתאר בפניו את השקפת עולמו על מושג ה'תשובה', ומנסח את רעיונות היסוד שצריכים לבוא לידי ביטוי בספר. אלו הנקודות העיקריות שמציין הרב קוק, בתוספת ביאור קצר (מתוך אגרת שע"ח, אגרות הראי"ה חלק ב).

א. **"ביסוד הכל צריכה לבא ההסברה הכללית של בטחון התשובה, ועוצם השלוח, ושמתח-עז, שצריכה להיות מתלבשת הנפש של כל איש אשר אור התשובה מאיר בנשמתו"** - קודם כל, צריך להסביר את ההשלכות החיוביות של התשובה על נפש האדם: היא מעניקה לו ביטחון שאפשר לתקן, מחזקת את האישיות בפני הייאוש שעלול לרסם בה, וממלאת את האדם בשמחת חיים בפני העצבות שעלולה להשתלט עליו.

ב. **"ולכוין עם זה לבאר, איך שמחת-אמת זאת, ונועם זיו קודש זה איננו מפר יראה, חלילה, ואיננו מגרע כחוט השערה מכל ההתעוררות הנפשית, הנקנית בנפש מכל מיני ציורים של יראה תתאה. אדרבא, עוד הוא מרבה את הכח התמציתי של הזהירות והזריזות הנשמית"** - אין סתירה בין שמחה ונעימות לבין יראת שמים. השמחה איננה קשורה בהכרח לפריקת עול, ויראת שמים איננה קשורה בהכרח לעצבות וחוסר בטחון עצמי. יתירה מזאת - דווקא אישיות חזקה ומלאת חיים, מסוגלת להגיע לרמה גבוהה יותר של דקדוק במצוות, מאשר נפש חלושה ומפוזרת שעובדת את ה' מתוך יראת העונש.

ג. **"הבטחון הולך ומתגבר, והשמחה והצהלה וזיו-עדנים הולך ומתרבה, עד שהנשמה מתחילה להרגיש בהרגשה זכה פנימית ועדינה, איך כל הזדונות, לכל מדרגותיהם, וק"ו השגגות לכל מיניהן, מתהפכים לזכויות גמורות, ורכוש גדול ועושר רב מתגלה מחוץ אוצרות חושך"** - כאשר התשובה מחזקת את האמון של האדם בעצמו, ואת הביטחון ברצון הטוב שלו - היא יכולה בדיעבד, להפיק רווחים מהחטא שכבר נעשה, במקום להתעלם ממנו. היא מבררת את התהליך הנפשי שסלל את הדרך לחטא, ומוציאת בתוכו כוחות חיים חיוביים, ששימשו להשגת הנאה מגונה וסיפוק מידי. גם התאוה שסחפה את האדם, חשפה בפניו את עוצמות החיים הטמונים בו. את כל אלו מגייס האדם כעת לעבודת ה', והופך אותה לאמיצה ואינה יותר.

ד. **"מהלך הסיבוב של כל דבר חטא ועון מתחיל - ע"י התעלות הרצון לטוב ולקודש ד' - ללכת באורח חיים, המסבב ברכה ושמחת עולמים, בכל היצור כולו"** - החטא פוגע לא רק באדם עצמו, אלא גם בעולם כולו, ובכוחה של התשובה לתקן את כל הפגמים הללו. התשובה מטפלת בכוח הרצון של האדם, ומסיטה אותו בחזרה לדרך הישר. השינוי שמתחולל במעגל המצומצם של האדם באמצעות התשובה, מכה גלים גם במעגל הרחב של העולם. הרצון המתוקן של האדם מפסיק את הקלקול שגרם החטא בעולם עד עתה, ובמקומו הוא גורם להשפעה חיובית, המתרחשת בדרך כלל בשל קיום מצווה.

ה. **"ואם יבא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת קץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לאי ביט, לא יוכל לכוין שום דבר לאמתתה של תורת אמת. כי זמן מאיר בתוכנו... וכל חולשת נפש, פחדנות, רפיון-רוח ומוגת-לבב, כליל יחלוף. ורוח מועדו, ממלא חיי ישע וענג ד', בגודל לבב ורוחב דעה והגיון עז, יקח את מקומו"** - בכל תקופה היסטורית, ישנן נפשות מזון מיוחד. כדי לתת הדרכה נכונה בעבודת ה', חייבת להיות התאמה לאופי הרוחני של הדור. תקופת הגלות התאפיינה בכפיפות קומה וחולשה, ואז היה מקום לעבודת ה' שנובעת בעיקר מיראה, שמכניעה את הנפש ומדכאת את האישיות. לעומתה, תקופת הגאולה מתאפיינת בגבורה וחירות שמרחיבים את כוחות החיים. הנפש של הדור הזה, זקוקה לעבודת ה' שנובעת בעיקר מאהבה, שמעצימה את הנפש, ומאפשרת לאישיות להתבטא במלוא כוחה.

הספר 'אורות התשובה' הוא מורה הדרך הרוחני של האדם החי בדור הגאולה. התפיסה שניסח הרב קוק בתמצית עוד לפני כתיבת הספר, באה לידי ביטוי בשלל הנושאים המופיעים בו. הוא מקנה לנו את הכלים ואת היכולת לעבוד את ה' מתוך הזדהות וחפיץ לב, ומעניק טיפול יסודי לעולם הנפש, ביחד עם התנדוּת והטלטלות שמלוות אותו במשך החיים.

ביאורים

'התשובה הטבעית', מתחילה מוודאות פנימית ש'משהו לא בסדר', בלי שאף אחד גילה לנו. התחושה הזו מוכרת לנו בעוצמות שונות, משני תחומים: א. בריאות: כשהגוף מזהה בעיה, הוא מאותת לנו דרך כאב חד או תחושת אי נוחות ממשית. ב. מצפון: מחשבה או מעשה לא ראויים, גורמים לנו צביטה בחדרי הלב. התשובה הטבעית מתייחסת לשני התחומים הללו, ובכך מתגלה לנו חידוש בכל אחד מהם.

א) 'תשובה טבעית גופנית': בניגוד למלאכים שעובדים את ה' בעולם נבדל, המטרה שלנו היא לעבוד את ה' בעולם גשמי. הנשמה ממלאת את התפקיד שלה בשיתוף פעולה מלא עם כוחות הגוף. מחלות וחולשה גופנית פוגמים באיכות החיים הרוחנית של האדם, ולכן גם פגיעה בגוף היא חטא, ולא רק פגיעה בנשמה. הרצון הטבעי 'להיות בריא', שמתחזק בעקבות כאב או סבל מתמשך, מסמן את הקומה הבסיסית ביותר של התשובה שדורשת מהגוף לחזור לאיזון.

ב) 'תשובה טבעית נפשית': לפני שה' מדבר איתנו דרך התורה, הוא מדבר איתנו דרך החיים. הוא יצר לנו נפש כזו, שהיא לא רק מקור אנרגיה עבור הגוף, אלא גם מצפן רוחני. הנפש מקפלת בתוכה עולם ערכים שלם ומסודר, בהתאמה מופלאה לרוח התורה ומצוותיה, והיא לא עוברת בשתיקה על סטייה מן הדרך. ייסורי המצפון מטלטלים את האדם, וקוראים לו לעצב מחדש את דפוסי ההתנהגות שלו.

בין שתי התחושות, הגופנית והנפשית, יש גם כמה הבדלים: הרגישות הגופנית היא חדה וברורה, וגם משותפת לכל בני האדם. לעומתה, הרגישות הנפשית היא עמומה ולא יציבה, וגם שונה מאדם לאדם בהתאם לרמתו המוסרית. להבדלים הללו יש השלכות גם לענין התשובה: הרגישות הנפשית היא אמנם עמוקה ומייסרת יותר מאשר הגופנית, אבל גם קשה יותר לסמוך עליה. כאב גופני מאשר לאדם שהוא חולה גם אם הרופא יטען בלהט שהוא בריא; ואילו ייסורי מצפון משקפים את עולם המושגים של האדם, שהוא חלקי, יחסי ולא מדויק.

הרחבות

שמירת הגוף

תשובה טבעית גופנית. הרב קוק פותח את מושג התשובה בהתייחסות לשמירת הגוף. גם בדברי הרמב"ם מצאנו את חשיבות השמירה על בריאות הגוף - "הואיל והיות הגוף בריא ושלם, מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שייבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה. לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדים את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המכריין המאבדים את הגוף והמחלימים" [הלכות דעות ד, א]. הרמב"ם מדבר על חשיבות הגוף בתור כלי לשכל, הרב קוק מדגיש גם את המעלה המיוחדת לגוף בפני עצמו בעבודת ה'.

גבורה גופנית - כלי לעבודת ה'

באורות מרחיב הרב קוק את דבריו על התשובה הגופנית - "גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים, התעסקנו הרבה בנפשיות, שכחנו את קדושת הגוף, זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית, שכחנו שיש לנו בשר קודש, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקודש" [אורות התחיה לג]. ומרחיב עוד ואומר שהגבורה הגופנית שהצעירים מסגלים לעצמם נותנת כוח ומחיה את הצדיקים העוסקים בתורה [שם לד].

החטא ממית

המדיצינה עוסקת בזה. הרמב"ן אומר שבמצב מתוקן אדם חולה אינו הולך לרופא, אלא עושה תשובה. החולי מגיע בעקבות עברה, ולכן על האדם לתקן את השורש הרקוב ולשוב מחטאו. הרופא יודע לרפא רק את התסמינים [רמב"ן ויקרא כו, יא]. אולם בעל התורה תמימה אומר שהרמב"ן הוא דעת יחיד בזה, וודאי שצריך ללכת לרופא בשעת חולי [דברים כב, ב]. מכל מקום, הרמב"ן דיבר רק בדור שכל ישראל שלמים (מפורש בדבריו) ובאדם צדיק [אבני נזר חושן משפט קצג]. החיד"א מכריע שחולה חייב ללכת לרופא, וכמוכן ירבה בתפילה ובתחנונים לקב"ה [ברכי יוסף, יורה דעה שלו, ב].

שאלות לדין

- א. מדוע בחר הרב קוק תחילה, לדבר דווקא על תשובה גופנית?
- ב. הרב קוק כותב שהאדם בהנהגתו הרעה אשם בכל לדולל החיים שבא לו. מה המשמעות שיש ללמוד מכך?

לעילוי נשמת נפתלי בן ר' מרדכי ז"ל

לימוד יומי
תורת התשובה

פרק א

תשובה טבעית, אמונית, שכלית.

מערכות התשובה

את התשובה אנו מוצאים בפשט מערכות: א) תשובה טבעית, ב) תשובה אמונית, ג) תשובה שכלית.

בתשובה הטבעית יש שני חלקים: תשובה טבעית גופנית* ותשובה טבעית נפשית.

התשובה הגופנית

הגופנית סובבת את כל העבודות נגד חקי הטבע, המוסר והתורה, המקשרים עם חקי הטבע, פסוף כל הנהגה רעה הוא להביא מחלות ומכאובים, והרבה סובל מזה האדם הפרטי והכללי. ואחרי הברור שמתברר אצלו הדבר, שהוא בעצמו בהנהגתו הרעה אשם הוא בכל אותו דלדול החיים שפא לו, הרי הוא שם לב לתקן את המצב. לשוב לחקי החיים, לשמור את חקי הטבע, המוסר והתורה, למען ישוב וישיבו אליו החיים בכל רענונותם. המדיצינה עוסקת בזה* אמנם הרבה, אבל לא נשתכללה כפי הנראה עד לגמרי עבודה גדולה זו, ולא נמצא עדיו הפתרון הנכון לכל שאלות התשובה הגופנית. עד כפה שיש בגבולות החיים להחזיר לאדם את כל האבוד ממונו מצד החטאים מהרסי הגוף וכחותיו. וכפי הנראה מקצוע של תשובה זו תלוי הוא, בקשר חזק, ביתר חלקי התשובה הרוחנית* - הטבעית, האמונית והשכלית.

התשובה הטבעית נפשית

יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. הוא מה שקוראים "מוסר כליות". טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכשסר מן הדרך, פשנפל בחטא, אם נפשו עדיו לא נשחקה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב את לבבו והוא מתמוגג מכאב, והוא מודרז לשוב לתקן את המעוות, עד אשר ירגיש כי נמחה חטאו. חלק זה של התשובה הוא מסבף הרבה מאד, תלוי הוא בתנאים רבים, פנימיים וחיצוניים, ויש בו כפה דרכי הטעה, שחובה היא להשמר מהם, אבל מפל מקום הוא אחד היסודות, שתכן התשובה נשען עליהם.

תשובה טבעית, אמונית, שכלית - שיבת האדם למצב מתוקן יותר (בגוף, בנפשו וברוח), יכולה לנבוע ממספר גורמים המעוררים את תשומת לבו של האדם לתשובה: טבעו, אמונתו, או שכלו. תשובה טבעית גופנית - טבע הגוף (חולי, כאב, חוסר נוחות) מעורר את תשומת הלב לתשובה. מקשרים - קשרים. האדם הפרטי והכללי - האדם עצמו או הציבור. המדיצינה - הרפואה. מקצוע של תשובה זו תלוי הוא... ביתר חלקי התשובה הרוחנית - הבראת הגוף תלויה בבריאות הרוח. מוסר כליות - ייסורי מצפון. מדאיב - מצער. מכאב - מצער (רוחני). פנימיים וחיצוניים - בפנימיות הנפש, ובצדדים חיצוניים יותר באדם עצמו או בגורמים אחרים. דרכי הטעה - מצבים שבהם הרגש המוסרי עלול להטעות.

פרק א ז' תמוז

